

FRUMOȘII BĂTRÂNI AI SATELOR

(II)

Studiu de teren -zona etnografică
Gurahonț-Săvârșin - Jud. Arad 2000-2001

Maria Mândroane

Tipuri de așezări constituite cu sate de-a lungul văilor sau drumurilor, în localitățile Gurahonț-Savârșin, centru nostru de interes s-a axat îndeosebi, pe starea de fapt a satului contemporan.

Cercetările făcute de Muzeul Arad (se cuvine să amintim aici contribuția regretatului muzeograf George Manea) și de Muzeul Banatului Timișoara, cu decenii în urmă, în județul Arad, depresiunea Zărandului, câmpia Aradului, câmpia Crișului Alb, câmpia Mureșului inferior, podișul Lipovei, etc. scot în lumină un bogat inventar agro-pastoral și de construcții tehnice populare sau de port popular; se cunosc însă prea puține lucruri despre zestrea spirituală a acestor locuri, despre oamenii minunați care încearcă să reziste, în fața presiunilor înnoitoare, dintr-o democrație greșit înțeleasă. În dorința de progres social și economic se calcă cu nepăsare peste “mina de aur” păstrată cu sfințenie de moșii și strămoșii noștri, “arhivele spirituale” pe care străinii le râvnesc, privindu-le ca bogății inegalabile, apuse demult în locul lor de baștină...

În satul Hontișor, la aproximativ 2 km de Gurahonț, m-am reîntâlnit cu Cornelia Paul, mama profesorului Nicușor

Paul, el însuși un admirabil cercetător al tradiției locului. Adevărată enciclopedie populară, femeia posedă, pe lângă valorile spirituale, ce le poartă cu sine, ca pe ceva natural, tot atâtea valori materiale (port popular, țesături de tot felul, lucrute de mâinile dibace, în tinerețe) păstrate cu multă grijă într-un dulap cu sertare. De sărbători, în zile deosebite, mătușa Cornelia își scoate obiectele la lumină; se bucură de frumusețea lor, de tinerețea lor... relicvele unor vremuri bogate în tradiții!

Dacă situația actuală îi permite o viață liniștită, fără efort, ea a rămas, pe undeva fidelă vechiului rost... nu se simte bine fiindcă fiul nu o lasă să muncească... că a rămas fără porc în bățatură; se odihnește prea mult și neobișnuită cu asta, se plictisește. Apariția oaspeților în ogradă este un prilej de bucurie:"... mă simt tare bine, că am cu cine vorbi; feciorul meu îi mult plecat, vine seara. Si eu tot îl aștept ..."1)

De la Cornelia Paul sunt invitată la vecina de alături Cotoi Elisabeta, în căsuța bătrânească, din lemn, mirosind a busuioc. Același optimism, aproape molipsitor, aceeași dorință de viață, bucuria de a-și cinsti oaspeții ...Sunt invitată la dulapul cu haine de sărbătoare, cilimuri și ștergere viu colorate. Facem poze și discutăm de toate cele uitând de timp, acel element care în societatea contemporană a devenit coordonata esențială.

În localitatea Zimbru îl regăsesc pe bătrânul Lucaci Ioan. A mai trecut un an peste trupul care promite să reziste celor 88 de ani ce-i poartă. Mai muncește încă și consideră că fără muncă viața ar fi "ca o zamă lungă", mai creează încă și asta îi dă senzația de multă ușurare. În vremea tinereții, sărac fiind a trudit din greu pentru a-și înjgheba o gospodărie. S-a căsătorit, a făcut doi copii... Apoi a venit

războiul. Și-a făcut datoria față de țară. A stat pe front doi ani. S-a întors acasă rănit și decorat cu medalia "Crucea Comemorativă" după aceea omul se afundă în rostul lui dintotdeauna, a truditului de pământ. Timpurile grele, sărăcia de după război au rămas în urmă... Nu-i place să-și reamintească lucruri "de-ale d-astea... care nu sunt bune". La 50 de ani a început să compună... a simțit că asta-l ajută, că-i face viața mai frumoasă; de-atunci a tot compus. N-a scris nicodată ceva pe hârtie, și-a depozitat toate creațiile în minte, în suflet.

Registru de creație este variat: de la poezia veselă, cu vădită tentă ironică, la poezia nostalgică a satului; de la poezia moralizatoare, la poezia de jale, pentru aceasta din urmă simțind o atracție deosebită.

Prin zecile de poezii, pe care și le amintește cu ușurință, în funcție de context, bătrânul Lucaci și-a înscris în suflet volumul pe care n-o să-l vadă niciodată...

N-a uitat nimic și este foarte generos să-și împărtășească producțiile proprii:

"Mitru ăl ce-i beutori,
La toată lumea-i dator;
Vara oamenii când sapă,
El cu țuică se adapă;
Nu-i la el mălai pe masă,
Ca ș-afară plouă-n casă,
Dar ge asta nici nu-i pasă,
Că năravul ăl din fire,
Nu mai are lecuire;
Zică lumea câte-o vrea
Mitru cântă și mai bea...
De voiți ca treji să fiți,

De țuică să vă feriți;
Țuica trage la pământ
Și te bagă în mormânt”.

Poezia de jale, ca un fenomen aparte, este compusă în chiar miezul evenimentelor care se derulează în sat: “eu mai mult la mort compun, așa ca un fel de rugăciune a mortului... O spun, după ce o compun, acolo pe loc, cu permisiunea preotului. Am spus la Gurahonț în vreo șase locuri. La Vața o murit un profesor. După ce i-am spus poezia, or venit la mine și m-or întrebat: < Dumneavoastră ce studii aveți ?>,< Patru clase ge la oi>, am zis. M-o felicitat. Pe urmă mai recit în sat, la prieteni și la oamenii la care am ținut. Înregistrez poezia în minte, cât popa ține slujba...”

Încă în putere, optimist omul se bucură de viață, așa cum înțelege el; mai trage câte un pahar, seara, când se întâlnește, în mijlocul satului, cu consătenii și puținii prieteni de seama lui. De moarte nu se teme, dar nu vrea să moară “fiindcă moartea este sfârșitul a tot; nu mai ești. Zice că sufletul merge în sus, altfel nu s-ar menține lumea, ar fi sălbăticie... Cred și nu cred c-o fost Isus pe pământ. Astea toate-s făcute de oameni, care cum s-o deșteptat. Și toate merg așa... Când eram eu copil se cânta în biserică 4,5 pricesne. Acuma sunt o sumedenie, scrise de unii și de alții...”

Sensibil la frumos dar și foarte realist Lucaci Ioan se mulțumește și se mai bucură de ceea ce viața i-a dat: a trăit, a muncit, a avut zile bune și, în sfârșit este pregătit pentru ceea ce urmează: “nu știu dacă îmi pare rău după viață; zic că am trăit destul...”²⁾

În comuna Zimbru am reîntâlnit-o și pe Moș Ana; am cunoscut-o în același timp pe prietena ei Zâmbran Ana, o

veritabilă creatoare și păstrătoare a tradițiilor populare, nutrind (împreună cu prietena și consăteanca ei) o vagă nostalgie după "Cântarea României", care făcuse din ea, o femeie simplă, o poetă recunoscută și apreciată:

"Când în codru cântă cucu,
Zâmbranii se duc la lucru;
Când văile curg în Criș
Mândrele merg la "sagis" (la săpat)
C-așa-i viața de Zâmbran'
Să muncească an ge an
Cu săcure și cu coasă,
Să-i fie viața frumoasă;
Zâmbrule, sat fermecat
Da șine nume țe-o dat
Că în cine ște răsare,
Îi ăl mai frumos sub soare,
Laurul³) cu frunza verde,
Niciodată nu se pierde;
Văile cu flori frumoasă,
Pădure cu umbra geasă;
Izvoară răci de sub munte,
Fete și feciori de frunte"⁴)

Albitul pânzei la râu, cu întregul lui ritual, ce se desfășoară pe parcursul a 2, 3 săptămâni, primăvara, când pânza este scoasă din război, nu poate fi omis din cântecul locului:

De la Moma⁵) bate-un vânt,
Mi-o venit un dor să cânt;
Mândre-s Zâmbrănițele,

Când îș albesc pânzele
Și-ș sufulcă poalele
Albe ca și florile...
Băgița-m cântă din frunză,
Io l-ascult și ud pe pânză
Ge la mam-am învățat
Pânza cu maiu s-o bat;
Pe vale s-o fluturăm,
Pe scaune s-o-mpăturăm
Obiceiul bun din sat
Un "oglamic" (suport) să-mi mai fac
Scaunul pe el să îl pun
Pânza pe brațe s-o țin.
Cânta cucu-n Hodobană6)
Ară, bagea, dă s-omoară,
C-amu-i vremea lucrului,
La cântatul cucului;
Cântă cucu și să-ngână,
Că albitul ține-o lună"

În "satul cu poeți" n-am mai putut s-o reîntâlnesc pe minunata creatoare Ioasana Mihiț. S-a grăbit să plece, purtând în suflet un vers nerostit...

Din satul Rostoci, comuna Pleșcuța, figuri tipice de bătrâni frumoși, coborâți parcă din vechile povești populare...

Haiduc Ion, fost învățător, are nostalgia dorurilor din tinerețe, când visa să facă studii mai multe... dar mirajul pământului a învins. S-a căsătorit cu o fată din sat și a rămas în mijlocul sătenilor, pe care-i iubea, învățându-le copiii... El a avut în tinerețe marea șansă de a-l fi cunoscut pe D. Gusti și pe Henri H. Stahl, care-și desfășurau cercetările prin părțile locului, având norocul de-a fi ales, el însuși, în echipa de

cercetare, departamentul psihologic. Ar fi putut urma mai departe, dar el s-a mulțumit cu ceea ce viața îi dăruise deja: familia; copiii lui, muncitori, au învățat foarte bine, au continuat visul tatălui, cu “școlile înalte”. În rest viața lui nu s-a deosebit prea mult de a sătenilor. A luptat în cel de-al II-lea război mondial, a fost rănit și medaliat cu “Coroana României” și “Steaua”.

Ca personalitate a satului și poate ca o distincție, față de ceilalți săteni, domnul Haiduc cu nevasta lui au telefon celular, singurul telefon din sat, pentru a putea comunica cu copiii, care sunt acum departe de sat.

La numărul 6, din aceeași localitate cunosc pe cele două bătrâne cuscre Jiva Floare și Buda Florica, amândouă în vârstă de 87 ani. Stau împreună, pentru că copiii-s plecați la oraș iar singurătatea în doi e mai ușoară: “una face ceva, aialaltă poate altceva”; fac împreună cât unul singur... și asta e ceva.” Când una e bolnavă, cealaltă îi poartă de grijă, când una e supărată... are cu cine să se certe... ca două bătrâne ce suntem!”.7) Țin gospodăria în bună rânduială; au și ceva vite în bătătură iar ograda e plină de păsări. În timpul liber, mai ales de sărbători, stau la taifas. Știu o mulțime de povești și întâmplări cu muroni, cu vrăjitori; tot felul de întâmplări pe această temă... Știu să descânte “pentru toate cele ...”, cred în Dumnezeu și iubesc viața, atâta cât mai le este dată...

Într-un sat ca Budești, comuna Pleșcuța, care prin 1920 număra 62 de case cu vreo 300 de suflete, de-abia mai poți număra, pe degete 9-10 gospodari, cu case din bârne de gorun, ridicate pe fundal de piatră, specifice pentru zonele de munte, cu pridvor, tot din lemn. N-a mai fost o nuntă în sat de un deceniu, biserica este intrată în paragină, școala s-a închis, improvizându-se aici un altar pentru slujbele

ocasionale. Există electricitate doar de câțiva ani și acest avantaj nu mai folosește prea mult... în sat au mai rămas câțiva bătrâni, prea legați de locul de obârșie pentru a-și căuta confort mai bun în alte părți.

Satul arată sălbăticit și oamenii sunt triști, tăcuți, întorși în sine.

Existau odinioară în sat 15 familii cu numele de Budea. Și acum din cele câteva familii existente cei mai mulți se numesc tot Budea. Ei par să prelungescă, astfel, prin numele lor, viața unui cătun, cuprins parcă tot mai mult de agonie...

Budea Iosana e cea mai bătrână din sat; are 82 de ani și a ieșit din sat o singură dată, până la Arad; pentru aprovizionare merge în satul cel mai apropiat, Tălagi și uneori până la Gurahonț, la târg.

În rest muncește; muncește și acum, cum a lucrat toată viața la câmp și acasă... Umblă desculță și aleargă după turma de porci, pe care seara o adună de pe câmp "N-am fost niciodată bolnavă, mulțam lu' Dumnezeu, spune femeia, cu ochii spre cer, numa' c-am bătrânit... Amu' mer la "porșiori" (căpițe de fân, de pe câmp), să nu-l prindă ploaia... nu mai poci sta, amu'. "Mă expediază, prea preocupată de problemele ei. Nu știe ce se petrece în lume și nici n-o interesează. La ce i-ar folosi?. Crezul ei este munca. Asta știe, asta a făcut mereu.8)

Viața se derulează aici în suficiența zilelor care trec, cu ceas de tihnă în sărbătorile creștine, când consătenii se întâlnesc și povestesc sau își aduc aminte de bogăția sărbătorilor de odinioară, a obiceiurilor din sat, care acum au dispărut, așa cum însăși satul este condamnat să dispară odată cu plecarea ultimilor bătrâni...

Vioara Popa a făcut din propria ei gospodărie un muzeu... a conservat cu grijă casele din lemn, ridicate de soțul

ei, refăcând anual muruiala pereților pământul pe jos... și mai ales este interesată să întrețină aerul de sărbătoare al camerelor mici dar cochete, cu pături vechi, înfoiate și aranjate cu cilimuri țesute în culori vii, cu ștergere frumos aranjate în jurul farfuriilor decorative de pe pereți. În dulapuri sunt păstrate cu sfințenie toate țesăturile din tinerețe și mai ales părți din portul popular: fusta, poale, "viziclu" (un fel de pulovăr, fără mâneci), lați (peticele din catrință, spate și față), marama, ciorapi albi, papuci făcuți la "șustăr" (pantofar). Când va fi să se ducă... cu toate astea vrea să fie gătită, ca o femeie vrednică ce-o fost!

Povestea Vioarei Popa este singulară, în felul ei. Deși copil sărac, măritată devreme viața ei promitea să fie bună... A avut socrii și bărbat bun, bună rânduială în casa... numai copiii n-a putut face. Femeie stă cu singuratatea ei, în "muzeul"ei ... În casa bună, separată de celelalte, ea și-a aranjat un loc special, unde va sta, după ce o să-si deie sufletul: într-o cămăruță copârșăul, pregătit cu toate cele necesare, este așezat pe un scaun ce ține loc de suport. În a doua cămăruță se găsește un covor mare, persan. Pe el este așezată masa, aranjată, după datină... De jur, împejur scaune pentru toți cei care vor participa la înmormântare. Lumânări, prosoape țesute în război etc, toate puse la vedere... Din când în când Vioara Popa intra aici să facă curățenie sau să "aolească" (să bocească) E un loc "TABU"; un loc de meditație, un loc în care, sufletește se simte mai apropiată de toți cei dragi, plecați cu mult timp înainte "tăt am pregătit... pentru ziua aceea, când va fi să-mi dau sufletul... Mă duc la omul meu, că de prea mult timp îl jelesc eu. Când vor veni sătenii la mine... vor sta pe scaunele aistea, vor călca pe covoru aista... am făcut tot, așe...9) Și mai are o singură dorință mătușa Vioara: s-o trag "în potrea" (în fotografie)...

să se știe c-o existat și ea pe lume... “un suflet singur și tare chinuit!”.

Creț, Ileana, din Troaș, sat așezat într-o depresiune, la 18 km de vărsare a râului cu același nume în Mureș, este prescurărită la biserică și toată lumea o cunoaște după curățenia straielor și a inimii, după umorul molipsitor și după frumusețea glasului, care răsuna, cu zeci de ani în urmă, de la sălaș, până jos, în vale, unde se întinde satul... și lucrurile ar fi rămas așa, până la capăt, dacă nu s-ar fi întâmplat tragedia să-și piardă feciorul, acum doi ani. A acceptat cu demnitate, plecarea pe rând a celor dragi, din casă, de la socrii, la bărbat, fiindcă: “toți ne naștem și murim” dar nu a putut să se împace cu gândul că ea, o femeie, la 81 de ani a trebuit să-și îngroape feciorul, niciodată bolnav: “...s-o pus, într-o dimineață, pe pat, după ce o văzut de gospodărie și o făcut focul în sobă, a murit, ca în somn... mă alin cu fata aiasta, măritată în sat, aicea, foarte aproape, dar rana din suflet...cu nimic nu se poate vindeca”.10)

Fiica, Joldea Ana, împreună cu soțul ei, frunțași ai satului, au grijă de mama Creț Ileana și, deopotrivă de mama soacră Talpoș Ileana; cele două cuscre se întâlnesc de sărbători în gospodăria de la numărul 40, sunt bine primite, omenite, de toată lumea; după aceea fiecare se întoarce la căsuța ei “... parcă tot așa-i mai bine, când trăiești printre lucrurile tale, cu amintirile lor, cu toate gândurile...”11)

Dacă Creț Ileana mai păstrează ceva din voiniciunea de altădată, cu frânturi din nenumăratele ei cântece, din tinerețe, cu porniri firești spre “aolirea” celui plecat, pe nedrept, Talpoș Ileana este o fire meditativă, interiorizată, foarte muncitoare. Își cultivă singură grădina, are ocolul plin de păsări și are dorința de a ajuta ea pe ceilalți, și nu invers. Amintirile ei despre viața spirituală a satului sunt încă vii;

chiar dacă tradiția s-a diluat foarte mult, ea își dorește să trăiască din frumusețea de odinioară a obiceiurilor, în casa ei veche din lemn, cu pridvor deschis.

La fel ca și Creț Ileana n-a renunțat complet la portul lor popular și au lăsat cu limbă de moarte să fie îmbrăcate, pentru ultimul drum, în costumul anume pregătit pentru acest eveniment... În rest... se schimbă lumea și trebuie să primești totul cum îți dat; nu poți face nimic.”

Bucuria comunicării, nevoia de bună conviețuire, ospitalitatea veche, românească sunt elemente nelipsite între oamenii satului...

Butari Aurelia, veterana de vârstă mă întâmpină cu o blândețe greu de întâlnit în lumea orașului. Viața ei, cu bune și rele, nu s-a poticnit... Uneori i-a fost tare greu... La 19 ani rămâne văduvă. Se recăsătorește dar nu face copii. O fată săracă, din șapte frați, adusă de la Căpâlnaș, la vaci, este înfiată, crescută ca propriul copil. La cei 91 de ani Butari Aurelia mulțumește lui Dumnezeu pentru norocul care i l-a dat: “...am fata asta bună! Alții, din sângele tău nu-s așa... N-am năcazuri în casă cu ea” Și toate ar fi bune dacă: “n-ar fi așa greaună bătrânețea! Nu-i nimic în mine care să nu mă doară; greu-i cu ani mulți!. Aș vrea să fac și eu câte ceva... mai ud florile aistea, că dragi mi-or fost de când mă știu pe lume; dau la pui, curăț cotețele să nu să facă miscoi... Merg și plivesc prin grădină, mai sap... varza, sfecla le-am săpat de două ori, piparcă... ce mai este prin grădină... Apoi, uite, în casă... mai înainte făceam tăiței, dar acu' nu mai pot... Fac “întorsuri”, le suc, le coc... Fac câte 12 bucăți...”

Nepoata, care îi poartă numele, este farmacistă, departe, la orașul cel mare, la Timișoara. O așteaptă cu mult dor și cu “întorsuri... ei tare îi place! La Timișoara nu se mănâncă din astea și langoș îi fac... Nu pot sta; fac și eu ce poci!”

Cunoscută și ca “muiere dăscântătoare”, când există probleme, prin vecini, cu copiii, măicuța Aurelia “deloc rezolvă necazul...”, “.... mama mea, descânta pe vatră, cu cărbuni. Acolo făcea toate acelea... eu stăteam pe vatră, la foc și ascultam la ea... mă spăla cu apa acea; îmi trecea. Apoi când am crescut am furat descântecul ...îmi făceam singură: țâpam trei cărbuni în apă, zăceam vorbele alea... cu apa mă ungeam... ce mai rămânea se țîpa pe streșină...”¹²

Din când în când femeia se gândește la moarte și se “aolește” după nepotul Vasilică, un copil d-al Persidei, care o murit într-un accident... așteaptă ziua când Dumnezeu o s-o ducă la nepotul ei... Până atunci mulțumește lui Dumnezeu pentru toate...

Dacă Aurelia Butari este neântrecută în a se “aoli”, Persida Butari este o specializată cântătoare și descântătoare la nunți. Ea a reluat din bătrâni “strigările”, le-a notat într-un carnetel, ca să nu le uite,”că prea sunt multe...

“Măi mireasa fi făloasă,
Ca ți-ai luat floare frumoasă;
Ți-ai luat floarea-florilor
Și fruncea feciorilor

*

Haida, haida la uspăț
Dar nu îi rându la tăți'
Că “dolesu” (devărul) s-o-mbetat
Și pe noi nu ne-o chemat;
Că limba vi s-o lungit
Și cu gazda te-ai sfădit”.13)

Cât mai avem bătrâni, cât mai avem, încă, bătrâni, satul românesc se menține pe arealul tradiției.

Prin gândirea lor, prin limbaj, prin casele lor, prin

port; există în bătrâni satelor noastre un tot unitar. Ei nu se dezic niciodată de condiția lor' de datul lor, de "cartea" lor de identitate. Ingenioși, găsesc mereu o soluție; poartă în ei o bucurie de viață, pe care noi,"copiii tranziției" am pierdut-o... Au trecut printr-un război, unii chiar prin două, au fost răniți, mutilați; au cunoscut toate cotiturile istoriei... Astăzi, cu aceeași demnitate privesc înainte, mai au încă un pas, ultimul... Sunt niște învingători!

Până la mijlocul sec. XX în satul Pescari se mai vorbea despre un "sfat al bătrânilor". Ei știau carte, erau mai înstăriți decât ceilalți. Oamenii săraci, familii cu copii mulți etc găseau la Sfatul Bătrânilor un ajutor, de orice fel. Cei care nu știau carte, recurgeau tot la bătrâni: "...o bătrână, Țigan Măriuța nu știa să numere banii, mergea la bătrâni."14) Legea satului era aceea de la care omul nu se abătea: credința și frica de Dumnezeu. Nu au existat în sat nelegiuiri; oamenii trăiau în bună vecinătate: "...or fost căsătoriți câte doi frați într-o casă, cu părinți și bătrâni; se-nțelegeau toți bine, nu ca acuma.15) Și azi bătrâni satului se mai întâlnesc, de sărbători, în centru satului. Se bucură, în ceas de sărbătoare, de binemeritata lor odihnă, comunică între ei. Au încetat să mai existe ca niște "Stâlpi ai comunității", mai rău, ei nu prea mai sunt luați în seamă...

NOTE :

- 1) Cornelia Paul, 74 ani Hontîșor, județul Arad, 2000
- 2) Ion Lucaci, 88 ani, Zimbru, județul Arad, 2000
- 3) Laur - rezervație naturală în Zimbru
- 4) Ana Zâmbran, 80 ani, Zimbru, 2000
- 5) Moma nume de deal din Zimbru
- 6) Hodobana nume de deal din Zimbru
- 7) Florica Buda, 87 ani, Rostoci, 2000

- 8) Iosana Budea, 82 ani, Budești, 2000
- 9) Vioara Popa, 86 ani, Temeșești, 2001
- 10) Ileana Creț, 81 ani, Troaș, 2001
- 11) Ileana Talpoș, 77 ani, Troaș 2001
- 12) Aurelia Butari, 91 ani, Săvârșin, 2001
- 13) Persida Butari, 57 ani, Săvârșin, 2001
- 14) Pavel Bacoș, 75 ani, Pescari, 2000
- 15) Ibidem 14
- 16) Ibidem 15

Bibliografie

H.H.Stahl, Dr. D. Gusti -*Satul Românesc o discuție de filosofie și sociologia culturii*, în "Sociologie românească," Anul II, Nr. 11-12, 1937

Gh. Focșa - *Aspectele spiritualității românești*, în "Sociologie românească", Anul II, Nr. 56 1937

Iosif Dohangie Cojan, *Monografia comunei Săvârșin*, Ed. Mirador, Arad, 2000

Tibiscus, Etnografie, Timișoara, 1974

Tibiscus, Etnografie, Timișoara, 1975

Tibiscus, Etnografie, Timișoara, 1976-1978